

Eser Türü (Type of Paper) : Makale /Article

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.v2i1.5000178175>**XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ****THE IMPACT OF FRENCH POLICY ON OTTOMAN GOVERNMENT AT THE BEGINNING OF XXTH CENTURY****Metin İLHAN**

metinilhan@gmail.com

Dr., Araştırmacı

Paper History: Received on 17 February 2016, Accepted on 24 March 2016, Published on 17 April 2016

Eser Geçmişi: 17 Şubat 2016'da başvuru alındı, 24 Mart 2016'da kabul edildi, 17 Nisan 2016'da yayınlandı.

ÖZET

Fransa, Osmanlı Devleti'nde Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren ayrıcalıklı bir duruma gelmiştir. Fransa'nın bu konumu Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden silinmesine kadar da devam etmiştir. Fransa'nın, Kanuni döneminde elde etmiş olduğu ayrıcalıkların etkisi o dönem Osmanlı Devleti'nin en güçlü dönemini yaşamaya dolayısı ile pek gözükmemiştir. Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına paralel olarak Fransa tüm ülkede etkisini oldukça yüksek bir seviyede artırmıştır. Fransa öncelikle Osmanlı ülkesindeki Katolik mezhebinden olanların koruyucusu rolüne soyunmuştur. Bu durumu bir süre sonra Osmanlı vatandaşı Ermenilerin gerek dini gerekse siyasi yönden etki altına alınması takip etmiştir. Fransız siyaseti etkisini daha da artırarak Balkanlarda, Kuzey Afrika'da göstermeye başlamıştır. Bu etki Osmanlı Devleti üzerinde artık kendisini her alanda hissettirmeye başlamıştır. Artık Fransa Osmanlı Devleti'nin üzerinde önemli bir baskı unsuru haline gelmiştir. Fransa'nın Osmanlı Devleti'nde meydana gelen siyasi ve sosyal olayları da kendi pencerelerinden değerlendirip tüm dünyaya bu çerçeveden anlatması daha kapsamlı ve planlı bir siyaset yürütüldüğünün en büyük göstergesi olmuştur. Osmanlı Devleti, Fransa'nın bu etkili siyaseti ve propaganda metodu karşısında adeta çaresiz kalmıştır. ,

Anahtar Kelimeler: Fransız Siyaseti, Osmanlı Devleti, Katolikleştirme, , Trablusgarp, Balkanlar.**ABSTRACT**

France has become a privileged situation since Suleiman the Magnificent, the Ottoman Empire period. France continued in this position until the deleted scenes from the history of the Ottoman Empire. France, the effect of the statutory privilege which was achieved during that period because many seem to live with the strongest period of the Ottoman Empire. France has increased its influence in all countries in parallel with the weakening of the Ottoman Empire at a very high level. France has descended primarily on the role of protector of the Ottoman Catholic country. This situation was followed after a while under the influence of Armenian Ottoman citizens should be both politically religious. French politics in the Balkans further increase the effect began to show in North Africa. This effect began to be felt in all areas no longer on the Ottoman Empire itself. Now France has become an important element of pressure on the Ottoman Empire. Tell the whole world from the window frame to evaluate France's own political and social events that occurred in the Ottoman Empire was the biggest indicator of a more comprehensive policy and plan execution. The Ottoman Empire, France has remained virtually helpless against this effective method of politics and propaganda.

Keywords: French Politics, Ottoman Empire, Catholicization, Tripoli, the Balkans.

1. Fransa'nın Katolikleştirme Politikası

Fransa'da, Katoliklerin etkin hale gelerek Protestanlara üstünlük sağlamasının gerçekleşmesi 1500'lü yıllara damgasını vurmuştu. Ülkede iki mezhep arasındaki mücadeleler siyasetle bağlantılı olarak gerçekleşmiştir. Bu mücadeleden Katolikler galip çıkmış adeta ülkede "Katolik inkılâbı" gerçekleştirmişti. Böylelikle Fransa'da 1600'lü yılların başında büyük ölçüde Katolik hâkimiyet kurulmuştu. Protestanlar buna uzun süre direnseler de ülkede değişen bir şey olmamıştır.¹ Protestanlar mücadelelerini çok uzun yıllar gerek dini gerekse siyasi platformlarda devamlı sürdürmelerine rağmen bir sonuç alamamışlardır.

Fransa'nın Katolik mezhebine olan ilgisi Avrupa'da mezhepsel ittifakların da kapısını açma yolunda önemli bir nokta olmuştur. Özellikle Almanya ile hem monarşik hem de Katolik birlik-telik siyasetini ön plana çıkarmışlardı. 1800'lü yılların yarısından itibaren bu siyasi ve Katolik birlikteliği özellikle kendisini Orta Avrupa'da hissettirmişti.² Fransa'da, 1789'dan itibaren laik bir anlayış yerleşse de Katolik mezhebi hep etkin olmuştu. Fransa, yayılmaya çalıştığı tüm ülkelerde Katolik mezhebini önemli bir unsur olarak kullanmasını bilmiştir.

Fransa'da Osmanlı Devleti'nde Katolikleştirme propagandası XVII. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Bunun öncülüğünü Kapusin Cemiyeti³ yürütmüştür. 1631 yılında Türkleri Hz. İsa'nın mukaddes dinine davet etmek için Rahip Paçifiko, Papa'nın verdiği bir yetkiyle Paris'ten yola çıkmış ve nerede ise bütün bir Osmanlı topraklarını gezerek faaliyetlerde bulunmuştur. Rumeli'den İsfahan'a kadar olan coğrafyayı gezmiş, buralarda çok sayıda Katolik Kilisesi'nin kurulmasına öncülük etmiştir. İstanbul başta olmak üzere Sakız, Nakşe ve İzmir'de birer kilise kurulmuş ve 17 rahip görevlendirilmiştir. Kahire ve İskenderiye'de birer kilise ve 4 rahip, Kıbrıs'ta bir kilise, 2 rahip, Filistin, Beyrut ve Lübnan'da 3 kilise, 7 rahip, Suriye'de bir kilise, 3 rahip, Bağdat'ta bir kilise, 3 rahip, İsfahan'da bir kilise, 3 rahip, Fas'ta da 3 rahip görevlendirilerek çok açık bir şekilde Katolik propagandası başlatılmıştı.⁴

¹ Jacques Bainville, **Fransa Tarihi I**, (Çeviren: Hüseyin Cahit Yalçın), Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938, s.170-182.

² Bainville, **a.g.e.**, s.506-507.

³ Kapusin Cemiyeti, Fransa'da Katoliklerin kurmuş olduğu din eksenli bir yapıdır. Bu cemiyet 1621 tarihinden itibaren Osmanlı Devleti topraklarında kilise, manastır ve okullar kurmak için izin almıştır. Fransa ile gelişmiş bulunan yakın dostluğun etkisi ile önemli ayrıcalıklar elde ederek teşkilatlanmasını tüm Osmanlı ülkesine yaymaya çalışmıştır. Bu cemiyet, Osmanlı ülkesinde sahip olduğu rahat teşkilatlanma ortamına Avrupa'da bile sahip olamadığını ifade etmiştir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. **Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler Cilt 4**, (Yayına Hazırlayan: Metin Gülagü vd.), Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri, 2009.

⁴ Avram Galanti, "Türkiye'de İlk Katolik Kapusin Manastırları", **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, 1 Mart 1340, sene:14, sayı:79, s.126-127.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

NİSAN 2016

Fransa'ya, Kanuni döneminden itibaren kalıcı bir dostluk devam ettiği için bazı imtiyazlar verilmişti. Fransa bu imtiyazları bir fırsata dönüştürerek propaganda yapma yolunu seçmişti. XIV. Louis neredeyse yüzyıldan fazladır Osmanlı topraklarına yerleşmiş ve dağılmış bulunan rahipleri kullanmak istedi. Zaten her padişah değişikliğinde yenilenen kapitülasyonlarla Osmanlı ülkesindeki mevcudiyetleri tasdik edilmişti. Katolik misyonerler, hiçbir zaman kendilerini yabancı bir ülkede gibi hissetmeyerek rahatlık içinde Kral'ın himayesinde olmanın da etkisi ile Osmanlı Devleti'ndeki diğer Hıristiyanları Katolik mezhebine çekmek için çalıştılar. Osmanlı Devleti'nin Katolik propagandasına hedef olmasının nedeni halen Ortodoks Kilisesi'nin merkezi konumunda olması idi. Papalık da bir karar almış ve Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleştirilmesini istemişti. Kiliselerin birleştirme görevini de Fransa'nın yardımıyla olmasını emretmişti.⁵ Katolikleştirme politikası aynı zamanda Hıristiyanların doğrudan Fransa'ya bağlanmalarını ve Türklerden kurtulmanın bir yolu olarak geliştirildi. Nitekim bu emellerle canlanan rahipler 1600'lü yılların sonu ve 1700'lü yılların başından itibaren doğrudan XIV. Louis'ye dilekçeler yazmaya başladı. Antakya Rum Patriği, "Bir gün halâsımızı Allah'tan ve zat-ı haşmetlerinden bekliyoruz" demiştir. Buna benzer bir talep de Halep Ermeni Patriğinden gelmişti. Bu tarihlerden sonra Ermeni ruhanileri Fransa'ya bağlanıp gitmişlerdi.⁶ 1691'de 30.000 Ermeni, milli adetlerini muhafaza etmek üzere Fransa Kralı'na bağlandıklarını, Papa'nın himayesini tanıdıklarını açıkça ifade etmişlerdir. Osmanlı Devleti bu yaşananlardan dolayı Katolik propagandasına karşı şiddetle karşı çıkmış ve harekete geçmiştir. Katolik propagandası Ermenilerden başka diğer bazı Hıristiyan unsurları da tehdit etmeye başlamıştı. Bu propagandadan Halep'te Yakubi Süryaniler de etkilendiler. Hatta Süryani Patriği Bedrus, Limni adasına sürgün edilmişti. Katolik propagandası İstanbul'a kadar sirayet etmişti. Ermeni matbaalarında propaganda amaçlı kitaplar basılmaya başlamıştı.⁷

Görüldüğü gibi XIV. Louis Osmanlı Devleti'nde Katoliklerin hamisi rolünü çok erken tarihlerde göstermek istedi. Katolik propagandası için Osmanlı Devleti'nin bazı zaaflarından yararlandı. Osmanlı tebaası gayri Müslimlere tanınan hakların misyonerlere de tanınması, Osmanlı'da yaşayan Hıristiyanların küçük kitleler halinde ve hiç sezdirilmeden Katolik mezhebine bağladılar. Burada açıkça Türk-Fransız dostluğu suiistimal edilmişti.⁸ Fransa himayesinde öylesine büyük hayaller gösterilmiş ki, "Hıristiyan Türkiye" tabirlerinin geçtiği kitaplar yazıldı. Ermeni Patriği bundan cesaretle XIV. Louis'i yeni Konstantin unvanıyla tebcil etti. Katoliklerle birlikte Rumların

⁵ Ahmet Refik, "Türkiye'de Katolik Propagandası", **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, 1 Eylül 1340, sene:14, sayı:82, s.258

⁶ Refik, **a.g.m.**, s.259.

⁷ Refik, **a.g.m.**, s. 264.

⁸ Suat Zeyrek, **Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s. 1-19.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

da bir gün Ayasofya'nın mihrabı üzerine Latin haçının konulacağını hayal ettikleri görüldü.⁹

Fransa'nın 17. Yüzyıl boyunca devam eden bu siyaset tarzı kendisini benzer şekilde hem 18. Yüzyıl boyunca hem de 19. Yüzyıl sonlarına kadar devam ettirmiştir. Özellikle dini kurum açma misyonu şeklinde devam eden bu siyaset tarzı zamanla önemli bir değişime uğramış ve farklı alanlarda kendisini göstermeye başlamıştır. Fransa, Osmanlı Devleti'nde Katolik dini kurumların açılmasında öncülük görevi üstlenerek başlamış olduğu çalışmalar hastane kurma şeklinde devam etmiş ve okul açmayla sürmüştür. Fransız devlet adamları okul açma ile devam eden bu uygulamaya bizzat destek olmuşlardır. Uygun görülen yerlerdeki araziler bu kurumlara bedelsiz olarak verilmiştir. Feriköy ve Şişli'de verilen araziler bunlara örnektir. Bu şekilde açılan kurumlardan biri İstanbul Şişli'deki La Paix Hastanesi ve bitişiğinde yer alan kilisedir. Bu hastanede Hemşire Becart 1894'ten 1922 yılına kadar hizmetini sürdürmüştür. Bu hemşire tahta barakalardan modern hastane binasına geçişi organize etmiş ve bu görevi bitince ülkesine dönmüştür.¹⁰

Fransız Katolikliği ülkenin dini yapılanmasında en köklü bir yapılanmaya sahiptir. Fransız Katolikliği dönemin ihtiyaçlarına göre yeni kurumlar kurabilen bir dinamik yapıdadır. Bu dinamik yapı Fransa'nın kontrolüne giren her ülkede kendisini göstermiştir.¹¹ Fransızlar buldukları ülkelerde mevcut laik yapılarından daha çok bu yapıyı kullanmışlardır. Kendi ülkelerinde bulunan Ermenileri de "Katolik Ermeni Cemaati" adı altında toplamasını bilmişlerdir.¹² Bu konuda Fransa'ya Papalığın da önemli katkısı olmuştur. Papalık, Osmanlı ülkesinde bulunan sadece Ermenileri değil tüm Hıristiyanları Katolikleştirmek istemiştir. Bu amaçla onların Osmanlı ile bağlarını kesmek ve Fransızları Katoliklerin hamisi yapma amacı gütmüştür. Papalık bu politikasını XIX. yüzyıla kadar devam ettirmiştir.¹³ Bu politikanın başarılı olduğu özellikle Ermeniler söz konusu olduğunda rahatlıkla görülmektedir. Böylelikle Fransa'ya XVI. yüzyıldan itibaren tanınan kapitülasyonlar Ermeniler konusunda yeni bir dönemi başlatmıştır. Fransızlar ve Ermeni tüccarların münasebeti Osmanlı ülkesindeki Ermenilerin ve Katoliklerin Fransız koruyuculuğuna girmeleri sonucunu doğurmuştur.¹⁴

⁹ Refik, **a.g.m.**, s.261.

¹⁰ Rinaldo Marmara, "Kırım Savaş Sonrası Türk-Fransız İlişkilerinin Türkiye'deki Katolik Dini Kurumların Açılmasına Etkisi", **Kanuni'den Günümüze Türk Fransız Münasebetleri-Uluslararası Kolokyum**, (Editör: Mehmet İpşirli vd.), Mostar Yayın, İstanbul, 2012, s.303-312.

¹¹ Ahmet Kavas, **İki Din Arasında Fransa**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011, s.220.

¹² Kavas, **a.g.e.**, s.224.

¹³ Recep Karacakaya, "Belgelerle Türk-Fransız-Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış (1878-1914)", **The Journal Of Ottoman Studies**, XXIV, 2004, s.182-212.

¹⁴ Yahya Bağçeci, "Osmanlı Belgelerine Göre Berlin Antlaşması'ndan I. Dünya Savaşına Kadar Fransa'nın Ermeni Politikası", **Turkish Studies International Periodical Forthe Languages, Literatureand History of Turkishor Turkic**, Volume 5, 4 Fall 2010, s.835-859.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

Fransa'nın Balkan siyasetiyle en yoğun uğraştığı yıllar aynı zamanda ülkede Üçüncü Cumhuriyetin (1870-1914) yaşandığı dönem olmuştur.¹⁵ Fransa'nın siyaset anlayışında Balkanları da aşan bir tarzda Ermenilere ilgisi mevcuttu. Fransa'nın XVII. yüzyıldan itibaren Türkiye'de yaşayan Ermenileri menfaatlerine alet etmek için kullanmak istediği biliniyordu. Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri menfaatleri doğrultusunda yakından takip eden Fransa, XVIII. yüzyılda Ermeniler arasında Katolik propagandası yaparak bir nüfuz tesis etmeye çalışıyordu. Bu politika aynı zamanda Rusya'nın Osmanlı üzerindeki menfaatlerine bir darbe niteliği taşıırken, Batı'ya yönelen Osmanlı'nın diğer Batılı devletlere nazaran Fransa'ya daha tavizkar bir tavırla yaklaşmasını sağlamıştı. Türk-Fransız ilişkilerinde yaşanan yakınlaşma, Osmanlı'nın Batılılaşma ve Batı'ya açılma ya da yenilik hareketlerinde önemli bir adım oldu. Osmanlı'nın kendini Batı'da arama hali, Fransız menfaatlerinin Osmanlı'da ön plana çıkmasına neden oluyordu. Fransa'nın Osmanlı'da nüfuz sahalarını genişletme durumu Osmanlı devletinde yaşayan Katolik Ermenilerine ayrı bir cemaat olarak bakılmasına neden olmuştu. Bir müddet sonra da ana kilise ile olan sürtüşmeler göz ardı edilemez hale gelmişti. Bunun üzerine Bab-ı Ali, ana kiliseler yanında yer alarak patriklerin şikâyetleri doğrultusunda Katolikliğe geçenleri cezalandırma yoluna gitmişti.¹⁶

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusların Rumları kendi politikaları doğrultusunda ve hatta kendi orduları içinde Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmadaki başarıları, Ermenilerin de benzer şekillerde kullanılabilecekleri fikrini kuvvetlendirerek dikkatlerin bunlar üzerine yönelmesine yol açmaktaydı.¹⁷ Fransa, Balkanlarda Müslümanlığın ve Ortodoksluğun arasında Katolik mezhebini yerleştirebilmek için Adriyatik kıyılarına el atmış ve kendilerinin yardımını kabul eden ve Katolikliği benimseyen bir topluluk meydana gelmişti. Fransa'ya kucak açanların başında Arnavut kabileleri gelmektedir ki, en ünlüleri de Mirdites'ler olmuştu. Fransa Osmanlı topraklarında Katolikliği yayma konusunda oldukça gayretli görünüyordu.¹⁸ Katolikleşme propagandası Balkan coğrafyası ile birlikte imparatorluğun güney bölgelerini de tehdit ediyordu. Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleriyle münasebetleri arttıkça, Batılılaşmak fikri, Türklerde Katolik propagandasına karşı ihmal hissi peyda etti. Nihayet Katolikliğin, asırlardan beri Fransa ve Papa vasıtasıyla Türkiye'yi zayıf düşürmeye ve Türk idaresinden sıyrılmaya çalışmış olan Ermeniler üzerinde, dini ve tarihi, silinmez bir nişane olarak kaldı.¹⁹ Burada bilinmesi gereken en önemli konu Fransa'nın

¹⁵ Roger Price, **Fransa'nın Kısa Tarihi**, (Çeviren: Özkan Akpınar), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2008, s. 225.

¹⁶ Kemal Beydilli, **II. Mahmut Devri'nde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisesi'nin Tanınması (1830)**, Harvard Üniversitesi 1995, s.1.

¹⁷ Recep Şahin, **Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1988, s.98-99.

¹⁸ Durmuş Yılmaz, **Fransa'nın Türkiye Ermenilerini Katolikleştirme Siyaseti**, Selçuk Üniversitesi Vakfı Yayınları, Konya 2001, s.63.

¹⁹ Refik, **a.g.m.**, s.276.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

Osmanlı Devleti'nde elde etmiş olduğu ayrıcalıkları yeterli görmemesi ve artık daha derin bir siyaset metodu izlemesidir. Kısacası Fransa'yı elde ettiği imtiyazlar artık kesmemekte ve toprak taleplerini farklı bir yöntemle dile getirmektedir.²⁰

2. Fransa'nın Trablusgarp Savaşı'na Bakışı

Fransa'nın Afrika'ya yerleşmesi 1830 yılında Cezayir'i işgali ile başlamıştır. Fransa, bu tarihten sonra sömürgecilik anlamında topraklarını sürekli genişletme yoluna gitmişti. Fransa'nın, Kuzey Afrika'daki bu genişleme siyasetinde, hedefteki ülkelerin önemli tarikat şeyhlerini ve mahalli liderleri kendi safına çekmesinin önemli bir rolü olmuştu. Bölge için Fransız siyaset anlayışının bütün yerlerin kendileri tarafından işgal edilmesi, bunun mümkün olmaması halinde ise Osmanlı'nın bu coğrafyadan çekilmesinin sağlanması şeklinde olduğu ifade edilebilir.²¹ Fransa, Trablusgarp'ın işgaline bu pencereden bakmıştır. Savaş öncesinde de mevcut bir Fransız-İtalyan ortaklığı kurulmuş idi.

Trablusgarp'ın işgalinde İngiliz-Fransız çekişmesinin yaşanması ayrı bir önemdedir. İngiltere bu bölgenin Fransızlar tarafından alınacağından büyük kaygı duymuştur. Bu bağlamda İtalya'nın işgaline ses çıkarmadığı hatta memnuniyet duyduğu belirtilir. İngiltere Başbakanı Lord Salisbury Trablusgarp'ın işgali konusunda İtalya'ya şu şekilde bir telkinde bulunur: "...Akdeniz'in bir Fransız gölü haline gelmemesi için Trablusgarp'ın İtalya tarafından işgali Avrupa'nın menfaatine çok uygundur. İtalya Hükümeti Trablusgarp'ı elde edecektir."²² Görüldüğü üzere Fransa'nın bölgedeki üstünlüğü engellenmiştir. İngilizlerin bu tutumuna karşı Fransızların yaptığı bir şey olmamıştır.

Fransa'nın Türk-İtalyan savaşının hemen öncesindeki tavrı, 22 Eylül 1911'de İtalya'ya karşı yükümlülüklerinin arkasında olduğu ve daha önce yapılan Fransız-İtalyan anlaşmasına bağlı kalacağına güvence verilmesidir. Fransa, İtalya için esas tehlikenin Almanya olduğunu o yüzden Trablusgarp'ta gözü olduğuna dikkat çekmişti.²³ Fas buhranında Fransa'da şovenist duygular had safhaya çıkmıştı. Trablusgarp'ın işgali olayı Fransa ile İtalya arasındaki bütün ihtilaflara rağmen, İtalya'nın İtilaf devletleri tarafına geçmesine neden olmuştu. Trablusgarp bir taraftan Mısır ve

²⁰ Umran Gökyer, **XIX. Yüzyılda Avrupa Devletlerinin Balkan Politikaları**, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2011, s. 347.

²¹ Kavas, **a.g.e.**, s.5-22.

²² Durmuş Yılmaz, **Osmanlı'nın Son Yüzyılı Cumhuriyete Giden Yol**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2001, s.173.

²³ Timothy W. Childs, **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik ilişkileri (1911-1912)**, (Çev. Deniz Berktaş), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008, s.72-73.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIY SİYASETİ

Metin İLHAN

diğer taraftan Tunus ile komşu olduğundan İngiliz ve Fransız tesirleri altında bulunmaktaydı.²⁴

Trablusgarp'ta İtalyan işgalinin başlaması üzerine Fransız basını ve kamuoyu İtalyanlar lehine tavır almıştır. Basın, Trablusgarp'taki durumu takipçilerine “Türk vahşeti yaşanmaktadır” şeklinde duyurmuştur. Fransa'daki Türklere karşı bu umumi olumsuz hava her yerde hissedilir olmuştur. Türklere karşı haksızlık o seviyede idi ki ünlü Fransız yazar Pierre Loti kendi ülkesini sert sözlerle ikaz etmek zorunda kalmıştır. Loti, kendi vatandaşını “en fazla insan öldüren biziz, hem de her yerde kardeşlik dememize rağmen” sözleri ile uyarmıştır.²⁵ Loti “Türk vahşeti” ifadesinin tamamen yalan olduğunu, Fransız basını ve kamuoyunun haksız olduğunu belirtmiştir.

İtalyan basınında işgal ve ilhakla ilgili olarak sert ve tehditkâr haberler çıkmaya başlamıştı. Bu haber ve yorumların artması üzerine Sadrazam Hakkı Paşa, Avrupa merkezlerinde bulunan elçilerden oradaki hükümetler nezdinde arabuluculuk girişiminde bulunmalarını istemişti. Fransa bu konuyla hiç ilgilenmezken Almanya da, bazı tavsiyelerle beraber savaşı önleyici ya da destek mahiyetinde bir katkısı olmamıştır. Paris elçisi Rıfat Paşa, Paris'te ilgili çevrelerde bazı oluşumları tespit etmişti. Paris'ten gönderdiği rapor ilginçtir. Raporda, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Almanya ve Avusturya da kendilerine katılmaya ikna olurlarsa “Trablusgarp'tan Osmanlı kuvvetlerinin çekilmesi ve Türk-İtalyan çatışmasına son verilmesini sağlamak üzere” Babiâli nezdinde girişimde bulunma niyetinde olduklarını bildiriyordu.²⁶ Rıfat Paşa'ya göre bu düşünce Fransa hükümetinin görüşlerinden başkası değildi. Çünkü Fransa, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesinden bizzat memnundu. İşgal vesilesiyle Fransa, Batı Akdeniz havzasındaki konumunu tahkim etmişti.²⁷ Hatta Fransa bu işgali kalıcı hale getirmek için Osmanlı'nın barış istemesini fırsat bilerek 25 Mayıs 1912'de bir öneri sunmuştu. Öneride Kıbrıs nasıl İngiltere'ye verilmişse, Trablusgarp'ın yönetimi de yerli halka bazı imtiyazlar verilmek kaydıyla İtalya'ya devredilmeliydi.²⁸ Türkiye'nin bu yaşadıkları bundan sonraki süreçte nasıl bir ittifak kurması konusunda önemli bir fikir vermekteydi. Batılı devletlerin genelinde Fransa da dâhil olmak üzere Balkanlarda izledikleri politikalarda tutarsızlıklar olduğu gibi kararsızlıklarda vardı. 1911 yılının sonlarına doğru Fransa Devlet Başkanı Poincaré, İzvolskii'ye gönderdiği bir mektupta Fransa'nın Balkanlarda öncü rolü Rusya'ya bıraktığını açıklıyordu.²⁹ Hâlbuki aynı Poincaré, Fransa meclisinde yaptığı konuşma-

²⁴ Hans Rohde, **Asya İçin Mücadele Şark Meselesi**, (Çev. Nihat), Askeri Matbaa, İstanbul 1932, s.57.

²⁵ Süleyman Kocabaş, **Paris'in Doğu Yolunda Yaptıkları Tarihte Türkler ve Fransızlar**, Vatan Yayınları, İstanbul, 1990, s.342.

²⁶ Childs, **a.g.e.**, s.128.

²⁷ Şarl Velay, **Bahri Sefid Meselesi ve Asya-yı Osmanî'yi Tehdit Eden Tehlikeler**, (Mütercim: Fuad Münir), Resimli Kitap Matbaası, İstanbul 1331, s.120.

²⁸ İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, TTK, Ankara 1995, s.192.

²⁹ Mattheww Smith Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000,s.306.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

da Makedonya'da henüz ıslahata teşebbüs edilmemiş olduğundan Balkan hükümetlerinin sabırları tükenerek aralarında ittifaklar yaptıkları ve hücumla geçebileceklerinden dolayı buna engel olunması için Sadrazam Küçük Sait Paşa'ya tavsiyelerde bulunmuştu.³⁰ Osmanlı da, meşrutiyete rağmen Trablusgarp Savaşı'ndan Balkan Savaşı'nın sonuna kadar dış politikada tamamen bir dışlanma yaşadığını adeta tecrit edildiğini kabul etmek gerekir.

Trablusgarp Savaşı'nda aslında Fransa'nın tutumu netlik ölçüsündedir. Fransa, İtalya'nın yapacağı işgalin meşru ve haklı olduğunu ilan etmişti. İtalya'nın Paris Büyükelçisi Tittoni'de Fransız Dışişleri Bakanı ile yapmış olduğu görüşmede bunu teyit etmiştir. Fransız Bakan işgalde yanlarında olacaklarını, kendilerine güvenebileceklerini ve 1902 yılında yapmış oldukları ittifak anlaşmasının geçerli olacağını kabul etmişti.³¹ Fransa'nın bu tutumu İtalya'yı işgalde cesaretlendiren önemli bir itici güç olmuştur.

3. -Fransa'nın Balkan Siyaseti ve Balkan İttifakı

Fransa, 1878 Berlin Konferansı görüşmelerinde İngiliz-Alman-Rus politikaları ekseninden genelde farklı olmamakla birlikte bazı konularda farklı düşündüğü olmuştur. Bu düşünce ise daha çok Rus etkinliğinin artması konularında olmuştur. Fransa'nın İstanbul Sefiri Tissot görüşmeleri ve gelişmeleri dikkatle takip etmiş, İstanbul'daki havayı Paris'e rapor etmiştir. Sultan Abdülhamit, bazı konularda aracılar vasıtası ile Fransız Sefirinden destek istemişse de olumlu bir yanıt alamamıştır.³²

Berlin Antlaşması'yla Osmanlı Devleti için Balkanlardan aşamalı olarak bir tasfiye süreci başlamıştı. Fransa bu süreçte Hıristiyan tebaayı bilhassa Ermenileri kullanarak içeriden parçalama faaliyetleriyle uğraşıyordu. Bununla birlikte İngiltere'nin yıkıcı politikasına karşı, 1896'da Rusya İmparatoru'nun Paris ziyaretinden sonra Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü politikasını esas almaya başlamıştı.³³ Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Fransa, yeni yönetimle yakın ilişkiler kurmak için bir fırsat yakalamıştı. Fransa, 1908 ihtilalini gerçekleştiren aydınların Paris ve Londra'da yetişmiş ve oradan etkilenmiş kişiler olduğunu biliyordu. Fransız kültürünün ve ihtilal fikirlerinin Türk aydınları üzerindeki etkisi, Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerindeki menfaatlerinin

³⁰ Şeyhülislam Cemalettin Efendinin Hatırat-ı Siyasiyesi, Dersaadet 1336, s.31.

³¹ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), TTK Yayınları, Ankara 1997, s.637.

³² Ali Fuat Türkgeldi, Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye, (Yayına Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s.147-157.

³³ Edward Diriyol, Şark Meselesi, Bidayeti Zuhurundan Zamanımıza Kadar, (Çeviren: Nafiz, Muhtar), Halid Kütüphanesi, İstanbul 1328, s.338.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

daha çok korunacağı hissini uyandırıyor. Bu sebeple Fransa, meşrutiyete olumlu bakıyordu.³⁴

Almanya, 1878 Berlin Antlaşması öncesinden itibaren devam eden süreçte Fransa'nın Avrupa siyaseti ile yakından ilgilenmesine karşı olmuştur. Almanya'nın Fransızlara karşı bu tutumu Balkanları da kapsamaktadır. Bu amaçla Fransa, yönünü Kuzey Afrika kıyılarına dikmeye başlamıştır. 1878 Berlin Antlaşması'nın hemen ardından gelen Tunus işgali bunun önemli bir yansımasıdır.³⁵ Almanya, Bismarck döneminde Fransa ile iyi ilişkiler geliştirmesine rağmen Avrupa'nın genelinde söz sahibi durumunu onlarla paylaşmak istememiştir. Bismarck, Alman birliğinin kurulması sırasında Fransa'yı yenilgiye uğratmış ve yer altı zenginliği bakımından büyük önem taşıyan Alsace-Lorraine bölgesini Fransızlardan almıştı. Bu durumdan Fransızların son derece rahatsız olduğunu bilmekte idi. Bismarck, Fransızların burayı tekrar almaya çalışacağını bilmektedir. Fransızların gerek Balkanlarda gerekse Avrupa'nın tamamında etkin olma düşüncesine şiddetle karşı çıkmakta idi.³⁶

Fransa'nın Osmanlı Devleti ile olan genel siyasetine bakılarak hem Balkanlar hem de diğer yerlerdeki ilişkileri daha iyi anlaşılabilir. Fransa, 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı'ya karşı siyasetini büyük ölçüde belirginleştirmiş ve ilişkilere yapısal olarak bakmıştır. Bu Fransa'nın, Osmanlı Devleti'yle olan siyasetini büyük ölçüde değiştirdiğinin de bir göstergesi olmuştur.³⁷ Ayrıca Fransa, Balkanlarda dengeyi değiştiren önemli güç olan Rusya ile de 1895 yılında ittifak yaparak onlarla yakınlaşma siyaseti izlemeye başlamıştı. Bu ittifak Osmanlı Devleti için Balkanlarda bir çeşit Rus çemberine destek idi.³⁸ Fransa 1912 tarihinde İngiltere ile de ittifak yapmıştır. Böylece Osmanlı aleyhine oluşan üçlü yapı ittifakı olan Fransa-İngiltere-Rusya birlikteliğinin bir çeşit sembolü olmuştur.³⁹ Bu değişim ise Osmanlı'nın Balkanlardan başlayarak dağılmasını hızlandırmaktan başka bir sonuç doğurmamıştır.

Osmanlı Devleti'nin aleyhine bir Balkan ittifakının oluşmasında İttihat ve Terakki Partisi'nin politikalarının hızlandırıcı etkisini ifade etmek gerekmektedir. İttifakı hızlandıran unsurlar olarak partinin aşırı özelliklerini ön plana çıkarması, merkezileştirme siyaseti, ekonomi ve eğitim

³⁴ Ömer Turan, "II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşları Döneminde Osmanlı Diplomasisi", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, TTK Ankara, 15-17 Ekim 1997, s.244.

³⁵ Jacques Bainville, **a.g.e.** s. 510-511.

³⁶ Eşref Hilmi Açık, **Geçmişten Günümüze Türkiye-Fransa İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.82-83.

³⁷ Jacques Thobie, "Osmanlı İflasından (1875) I. Dünya Savaşı (1914) Dönemi Arası Osmanlı-Fransız İlişkilerinin Çelişkisi", **Kanuni'den Günümüze Türk Fransız Münasebetleri-Uluslararası Kolokyum**, (Editör: Mehmet İpşirli vd.), Mostar Yayın, İstanbul 2012, s.267-292.

³⁸ Georges Langlois, **20. Yüzyıl Tarihi**, (Türkçesi: Ömer Turan), Nehir Yayınları, İstanbul 2000, s.55.

³⁹ **TÜSİAD Tarih (1839-1939), Aralık 2006**, "Silahlı Barış (1905-1914)", (Yayın No: TÜSİAD-T/2006/12-425), s.220.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

politikalarının yanlış uygulamasının etkisi olmuştu.⁴⁰ Balkan ittifakı yüzünden Osmanlı Devleti'nin çok kötü duruma düşeceğini ve acilen İtalya ile anlaşma yapmasının zaruret olduğu tavsiye kapsamında ifade edilmişti. Aslında Fransa, İngiltere'nin yakın bir müttefiki olmakla birlikte kendi menfaatleri açısından yalnız durumdaydı. Her türlü ihtiraslarından dolayı ne İngiltere'nin dostluğuna ne de Karadeniz'de kapalı kalan Rusya'nın yardımına güvenebilmektedir. Bundan dolayı Rusya ve İngiltere'nin muhtemel hareketleri de bir tehdit olarak kabul etmek zorundaydı. Çünkü dâhil olduğu coğrafyanın stratejik özelliği Rusya ile İngiltere'nin ihtiras alanına girmektiydi. Eğer bu durumda Rusya boğazlardan geçiş serbestisi elde etmiş olsa Fransa bundan memnun olacaktı, çünkü Batı Akdeniz'de kendisine yardım edecek güçlü bir yardımcı bulacaktı. Fakat aynı zamanda Rusya'nın bu varlığı Doğu Akdeniz'de bir tehlike teşkil edecekti. Fransa, bu sebeple Doğu Akdeniz'deki menfaatlerini korumak için Suriye üzerine yönelecektir.⁴¹ Fransa'nın Suriye üzerine takip ettiği politikanın esas amacı rakiplerini menfaatlerinden uzaklaştırmaktı. Fransa böylece Almanya'nın Küçük Asya ve Arap yarımadası üzerindeki haklarına karşılık İngiltere'nin de Arabistan'daki durumunu tasdik etmiş oluyordu. Fransa'yı rahatlatan bir konuda Trablusgarp'ın işgalinden dolayı İtalya'nın Asya Osmanlı'sı üzerindeki teşebbüsünden bir süreliğine de olsa uzak olmasıydı.⁴²

Fransa, İngiltere, Rusya ve İtalya devletleri arasında her birine belli bir faaliyet sahası temin etmek ve aralarında mücadeleye sebep olmamak için birçok kereler Asya Osmanlı'sını taksim etmeye teşebbüs etmişlerdi. İngiltere ile Rusya'nın talepleri konusunda bir ayrıcalıkları vardı. Rusya'nın Ermenistan'da sahip olduğu nüfuz bölgesi ile İngiltere'nin Arabistan'da sahip olduğu menfaatlara karşı bir itiraz yoktu. Bununla birlikte bu devletlerin Suriye konusunda itirazları vardı. Her ne kadar Fransa, İngiltere'nin Suriye'den vaz geçmesi için bir çaba içinde olsa da Almanya ve Rusya'dan dolayı bunu başaramamıştı.⁴³ İngiltere'nin Suriye üzerindeki talepleri 1912 yılının sonlarına kadar devam etmişti. Fransa'nın yine aynı yılın Kasım ayında Balkanlardaki işlere tarafsız kalacaklarını açıkladığı döneme rast gelmesi önemlidir. Fransa'nın İngiltere'nin çıkarlarına uygun bir şekilde davranması üzerine İngiltere, şifahi olarak Güney Suriye'yi Fransa'nın nüfuz alanından uzak tutarak kuzey bölgesindeki haklarından vazgeçiyordu. Bu seferde Almanya Asya'nın bu kısmında başka güçlerin hâkimiyet kurmasına asla müsaade etmeyeceğini açıklamıştı.⁴⁴

⁴⁰ Hale Şıvgın, "İttihat Terakki Politikalarının Balkan İttifakını Hızlandırmadaki Rolü", **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt: 6, Sayı:11, Kış 2012, s.1-15.

⁴¹ Velay, **a.g.e.**, s.120-121.

⁴² Velay, **a.g.e.**, s.123.

⁴³ Şarl Velay, **a.g.e.**, s.123.

⁴⁴ Zeyrek, **a.g.t.**, s. 81-112

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

Fakat Fransa, yaptığı önemli girişimlerle Suriye’de aleyhine olan bazı kayıtları kaldırmayı başarmıştı. Birincisi, Mösyö Poincaré 21 Kasım 1912’de Paris elçisi Rıfat Paşa nezdinde, Fransa’nın İstanbul elçisi Mösyö Bumpar da Sadrazam Kamil Paşa nezdinde ortak bir çalışma yürütmüşlerdi. Bu çalışmada doğudaki bütün Hıristiyanların koruyucusu sıfatıyla Fransa, Hıristiyanlara kötü muameleden dolayı Osmanlı hükümetini sorumlu sayacağını, bu nedenle Osmanlı hükümetinden valileri vasıtasıyla bunun kesin bir şekilde tebliğini istemişti. Hatta bunun sonucu olarak Fransa ile İstanbul’da 23 Ocak 1912’de bir antlaşma imza edilerek mevcut statüko üzerinde uzlaşmıştı. Osmanlı ile Fransa arasında yapılan bu antlaşmaya, Almanya da ilgi duymaya başlamıştı.⁴⁵ Osmanlı Hükümeti, Balkan Savaşı’nın en kritik günlerinde Suriye ve Lübnan toprakları üzerindeki baskıyı azaltmak için Almanya’nın dikkatini çekmeyi başarmıştı. Daha da önemlisi Fransa ve İngiltere ile beraber dört devlet daha müdahil oluyordu.

Rusya’nın 1912 yılı başlarından itibaren Balkanlarda bir ittifak kurma yolunda önemli adımlar attığı biliniyordu. Rusya’nın en yakın takipçisi durumunda olan Fransa bu oluşumları ve Rusya’nın davranışlarını kaygıyla izliyordu. Fransa Başbakanı Poincaré ise Balkanlardaki oluşumların bir savaşa yol açacağından endişe ediyordu. Avrupa’daki hava değişmeye başlamıştı. Fransa’daki partiler dışarıdaki heyecandan etkilendiklerinden hükümeti sıkıştırmaya başlamışlardı.⁴⁶ Poincaré, 17 Şubat 1912’de Rusya hükümetine bildirilmek üzere Petersburg sefirine şu telgrafi çekmiş ve “Fransızların büyük menfaatleri sebebiyle, Osmanlı Devleti’nin tamamiyet-i mülkiyesine çok kuvvetli bir bağlılıkları bulunduğu” söylemişti.⁴⁷ Poincaré, aynı mealdeki bir uyarıyı da Paris’teki Rusya elçisi İsvolskii’ye tebliğ etmişti. Balkan krizinde Fransa’nın tutumu başından beri kesin olup bunu Avrupa’da karışıklığın nedeni olarak görüyordu. Rusya’da verdiği cevapta, “Rusya Balkanlarda hiçbir macera gütmmez. Arzusu statükonun devamıdır” demişti.⁴⁸ Balkan milletlerinin geleceği Fransa’yı çok fazla ilgilendirmiyordu. O nedenle Balkan ittifakının oluşumuna kuşkuyla bakıyordu.

Hatta bundan dolayı Fransa, Balkan hükümetlerinin ittifak yaptıklarını öğrenince Osmanlı’yı İtalya ile hemen bir barış yapması konusunda uyarmıştı.⁴⁹ Fransa, Balkanlarda bir savaşa engel olmak ya da en azından bu savaşın Avrupa’nın yarısına hâkim olmasını önlemek için müm-

⁴⁵ Şarl Velay, **a.g.e.**, s.127.

⁴⁶ Raymond Poincaré, **Les Balkans En Feu 1912**, C.II, Librairie Plon, Paris 1926, s.1.

⁴⁷ Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi**, C.5, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s.420.

⁴⁸ Aksun, **a.g.e.** s. 420-426.

⁴⁹ İbrahim Hilmi, **Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk I**, yy., 1329, s.36.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

kün olan her şeyi denemeye hazırdı. Fransa, “sırf Balkan meseleleri yüzünden bir harbe girmek istemediği ve harbin ancak Almanya tarafından bir hücum olduğu takdirde çıkabileceği” hususundaki beyanati, Rus çevrelerinde iyi karşılanmamıştı.⁵⁰ Bu çabaların içinde bir miktar Almanya’nın da katkısı vardı.⁵¹ Her ne kadar Avusturya ile Almanya aralarındaki ittifakın sağlamlığını bütün Avrupa’ya kanıtlama kaygısı taşımaları bile bu durum savaşı önleme çabalarının başarı şansını azaltmıştı.

Fransa’nın Bulgar-Sırp ittifakını en az altı ay sonra öğrendiği dikkate alınırsa gizli ittifakın nasıl bir gizlilik içinde yapıldığı anlaşılacaktı. Poincaré, 1912 Ağustos’unda St-Petersburg ziyareti sırasında Sırp-Bulgar ittifak gerçeğiyle karşılaşacaktı.⁵² Fransa bu antlaşmada bir Balkan Savaşı tehdidi gördüğünü söyleyince Rus Dışişleri Bakanı Sazonov, verdiği cevapta kendilerinin veto hakkına istinaden Balkan devletlerini durdurabileceklerini iddia ve temin etmişti.⁵³ Fakat bu temin bir mana ifade etmediği için Fransa’nın Balkanlardaki oluşumları önlemek için geç kaldığı görülecekti. Poincaré’nin şahsında Fransız-Rus ittifakında önemli aşamalar sağlanmıştı. Fakat Fransa’nın Bulgaristan’ın para istikrazı konusunda yakın davranmayarak geri çevirmesi Bulgaristan’ın borç arayışında Rusya destek sağlamıştı.⁵⁴ Nitekim Berlin’de bulunan Sırp-Bulgar komisyonu için Rusya, 20 milyon mark kredi vermişti.⁵⁵ Fransa, Balkanlardaki gelişmelere daha yakın olmak için belki Rusya’dan da erken davrandığı ve Bulgaristan’a borç verdiği anlaşılıyordu.⁵⁶ Çünkü daha önce Fransa Bulgaristan’ı açıkça üçlü ittifaka uygun politikalar takip ettiği takdirde Paris piyasasının kendisine kapalı kalacağını bildirmişti.⁵⁷ Rusya’nın Balkan politikasının belirlenmesinde Sazonov’un önemli bir rolü vardı. Sazonov’un özellikle Fransa’ya olan yakınlığı Poincaré’yi Balkan sorunları konusunda umutlandırdı. Poincaré, Petersburg’ta Çar ve Sazonov’la görüşerek bazı temel konulardaki belirsizlikleri giderdi.

Sonuç olarak Berhtold’un teklifi olan, Avusturya’nın Selanik’e kadar olan bölgeyi himayesi

⁵⁰ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, TTK, Ankara 1971, s.171-172.

⁵¹ **S. Sazonov’un Anıları**, (Çev. Betil Önuçak) Derin Yayınları, İstanbul 2002, s.77.

⁵² **S. Sazonov’un Anıları**, s.62-63.

⁵³ Aksun, **a.g.e.**, 5, s.421.

⁵⁴ Henri Nivet, **Balkan Ehl-i Salip Seferinde Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felaketi**, (Çeviren: Ragıp Rıfki), Şems Matbaası, İstanbul 1331/1329, s.17.

⁵⁵ **ATASE. BLH**, , Klasör:170, Dosya:49, Fihrist:04-21. (2 Aralık 1912 tarihli Berlin Sefareti ateşemiliterliği tarafından Başkomutanlığa gönderilen yazı)

⁵⁶ **BOA. BEO**, Dosya no:4056, Gömlek no:304155. (27 Haziran 1912)

⁵⁷ **BOA. A.MKT. MHM**, Dosya no:745, Gömlek no:36. (2 Nisan 1912 tarihli Asım Bey’in Sadarete gönderdiği telgraf) Bu durum Bulgaristan’da şaşkınlıkla karşılanmıştı. Bundan en çok rahatsız olan başbakan Geşof’tu. Fransa’nın bu ihtarı üzerine Bulgar Kralı’nı takip etmekte oldukları denge politikasını üçlü ittifaktan yana meyl ettirmişti. Bulgar Kralı’nın zaten Avusturya İmparatoru’nu ziyareti edeceği konuşuluyordu.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

altına alması ve Balkanlarda bir savaş olursa Balkan hükümetlerinin yalnız bırakılıp hariçten müdahaleye mani olmaya karar verilmişti ve İngiltere’de bunu kabul etmişti.⁵⁸ Fransa hükümeti, büyük güçlerin Balkan sorunlarıyla diğer devletlerden daha doğrudan ilgili olan Rusya ve Avusturya’yı Balkan başkentlerinde silahlı bir çatışmayı önlemek amacıyla birlikte görevlendirilmelerini teklif etmişti.⁵⁹ Fransa’nın bu girişimi şimdiye kadar Balkan Savaşı’nı durdurma konusunda en somut örnekti.⁶⁰ Fakat Fransa’nın her türlü çabalarına rağmen Balkan Savaşı durdurulamamıştı.

Fransa, Balkan savaşlarının beklenenin aksine Osmanlı Ordusu’nun kısa sürede yenilmesi üzerine savaş öncesi verilen taahhütleri unutan ilk ülke oldu. Balkan devletlerinin kazanacağı kesinleşmeye başlayınca 1912 Kasım’ında Başbakan Poincaré bir teklif sunarak Balkanlardaki işlere tarafsız kalacaklarının ilanını barış ve sükûnet namına Avrupa devletlerinden talep etmişti.⁶¹ Fransa’nın tarafsızlık adına yaptığı bu teklif aslında Avusturya ve Almanya’nın menfaatlerine bir taarruz mahiyetinde idi. Mösyö Poincaré, düvel-i muazzamaya bir nota göndererek aracılıkta bulunmadığını ve bağımsız kalmayı teklif ettiğini belirtmektedir.⁶² İtilaf devletleri tarafsızlıklarını kolayca ilan edebilirlerdi çünkü menfaatleri, esasen başarılı olmak üzere olan Balkan devletlerinin takip ettiği yoldaydı.⁶³ Buradan anlaşılıyor ki Fransa’nın takip ettiği siyaset, İngiltere hükümetinin teşvik ve tahrikiyle oluşan bir siyasetti. Fransa ile İngiltere arasında çok ilginç bir anlaşma vardı. Bu iki devletin başka hiçbir devletle arasındaki anlaşması bu türden bir anlaşma değildi.⁶⁴ Fransa sefaretı baş tercümanı Ledoux, İstanbul’daki tutuklamalara karşı Cavid Bey ve Hakkı Beyleri saklamamanın telaşı içindeydi. İttihatçı liderler Ledoux’un yardımıyla ülkeden kaçmayı başarmışlardı.⁶⁵

Fakat Balkan Savaşı’nın seyri içinde önemli değişiklikler meydana gelmeye başlamıştı. Yunanlılar Teselya’yı tamamen ele geçirmişler, Bulgarlar ise Selanik-İstanbul demiryolunu hattını kontrollerine almışlardı. Yanya’nın düşmesi yabancı basında özellikle Fransız basınında geniş

⁵⁸ Kazım Karabekir, **Günlükler (1906-1948)**, C.I, YKY, İstanbul 2009, s.290.

⁵⁹ **S. Sazonov’un Anıları**, s.69.

⁶⁰ Sazonov, Fransa’nın bu teklifini Londra gezisi sırasında aldığını ve hemen kabul ettiğini söylemektedir. Fakat Sazonov’a göre esas tehlike Balkanlardan ziyade Viyana’dadır. Sazonov’un ifade ettiği bu görüşlere karşı Balkan Savaşı’ndan sonra bazı Bulgar subaylarının anlattıkları birbirini tutmamaktadır. Şöyle ki bir Bulgar subayı, “Bulgaristan’ın Türkiye’ye karşı kazandığı parlak başarıyı Fransa’ya borçlu olduğunu” söylerken bir başka Bulgar subayı da “Bulgar ordusunun yeterlilik düzeyini Fransa’nın etkisinde aramanın gelişigüzel tezler” olduğu görüşündedir. Başka önemli bir konu daha var. O da Bulgar ordusunda bulunan silahların yarısına yakını da Alman Kurup fabrikasından geldiği unutulmamalıdır. Bkz. Bonyar Waylet, Ernst Jackh, **İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu**, (Çev. Vedat Atıla), İstanbul 2004, s.147.

⁶¹ Rohde, **a.g.e.**, s.60.

⁶² **BOA. HSD. AFT**, Dosya no:5, Gömlek no:70.

⁶³ Rohde, **a.g.e.**, s.60.

⁶⁴ Velay, **a.g.e.**, s.116-117.

⁶⁵ Cavid Bey, “Meşrutiyet Devri Hatıraları”, **Tanin**, 15 Şubat 1944, Tefrika:165.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

yankı uyandırmış ve Yunanlıların başarısı takdir edilmişti. 12 bin esir, 10 bin hasta ve yaralı olmak üzere 22 bin asker Yunanlıların eline düşmüştü.⁶⁶ Fransız basını ise abartılı Yunan basını gibi 32 bin askerin esir edildiğini iddia ederek Yunanlıların kahramanlıklarını övmüştü.⁶⁷ Aslında bu abartılı rakamların kaynağı Yunan Ordusu'nda görev yapan bir Fransız generalinin ifadelerine dayanıyordu. Fransız generalinin abartılı rakamlar vermesinde Yanya'nın dört yıldan beri Alman subaylar tarafından tahkim edilmesinin de rolü vardı. Bu beyana dayanarak esir edilen asker sayısını Andonyan, 33 bin olarak vermektedir. 100'den fazla da topun ele geçirildiğini söylemektedir.⁶⁸ Lüleburgaz-Pınarhisar mağlubiyetleri üzerine Osmanlı Devleti, İstanbul'u dahi müdafaa sıkıntısına düşmüştü. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, Fransa'ya başvurmuş, batılı devletler namına mütareke ve sulh için tavassutta bulunmasını rica etmişti. Fakat Fransa hükümeti, bu konuda yardımcı olmaya yanaşmamıştı.⁶⁹

Fransa bu durumda Avrupa'nın müdahalesi için beklediği anın geldiğine karar verecek savaşın getirdiği politik değişiklikleri tanıdığını, İstanbul'daki ve batıya doğru dar bir bölgedeki Türk hükümranlığını tanıdığını ilan etmişti.⁷⁰ Nitekim Alman ve Avusturya hükümetleri Fransa'nın Balkanlarda ortaya attığı teklifleri reddetmişlerdi. Bu muhalefete İtalya'da iştirak etmekte idi. Çünkü Sırbistan'ın Adriyatik Denizi'ne kadar ilerlemesi yüzünden Avusturya'nın Arnavutluk'taki menfaatleri tehlikeye düşmüştü.⁷¹

Fransa, Balkan savaşlarında Türkiye'nin yenilmesini hem Alman yanlısı iktidarın tasfiyesi şeklinde hem de Balkan ülkeleri üzerinde nüfuzlarını artırmaya bir vesile olarak bakmıştı. Poincaré'nin Paris elçisi Rıfat Paşa'ya söylediği sözler bunun bir işaretidir. "Balkanlıların başarısından sonra eski sınırlar olduğu gibi kalmaz" demişti.⁷² Yunanistan'la mütareke yapılamadığından savaş hali devam ettiği için Yunan hükümeti, deniz kuvvetlerini takviye adına siparişler vermişti. Paris gazetelerinde yer alan bu konular Fransız heyeti tarafından yakından takip edilmekteydi.⁷³ Fransız heyeti Yunan erkânıharbiyesiyle birlikte Yunan Ordusu'nun tezyit ve tenkisi için uğraşıyordu.⁷⁴ Savaştan sonrada yine bir Fransız ıslah heyeti çalışmalara başlamıştı. Yunan sınırlarının

⁶⁶ Fevzi, **a.g.e.**, s.385.

⁶⁷ İsmail Hakkı Okday, **Yanya'dan Ankara'ya**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1975, s.136.

⁶⁸ Aram Andonyan, **Balkan Harbi Tarihi**, Sander Yayınları, İstanbul 1975, s.441.

⁶⁹ Murat Tunca, **1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi**, C.III, Askeri Basımevi, İstanbul 1945, s.385.

⁷⁰ William M. Sloane, **a.g.e.**, s.124.

⁷¹ Zeyrek, **a.g.t.**, s. 85-99.

⁷² Mim Kemal Öke, **Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar**, Çağ Yayınları, İstanbul 1991, s.178; Süleyman Kocabaş, **Son Haçlı Seferi Balkan Harbi**, Vatan Yayınları, İstanbul 2000, s.222.

⁷³ **ATASE. BLH**, Klasör:170, Dosya:49, Fihrist:14-01, 14-02. (2 Ocak 1913 tarihli Paris Ateşemiliterliği Vekâleti'ne tahrirat)

⁷⁴ **TİTE Arşivi**, no:K140G46B46-1a001.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

genişlemesini de dikkate alan bu heyet asker sayısını savaş için 480 bin olarak tespit etmişti.⁷⁵

Fransa bu şekilde Yunanistan'a yardım ederken Osmanlı'ya ise sadece borç veriyordu. Balkan Savaşı sırasında Fransa'dan 3,5 milyon liralık borç alınmıştı. Türkiye beş-altı yüz bin liralıkta askeri malzeme siparişi vermek istemişti.⁷⁶ Fakat bu konuda olumlu bir cevap alındığı söylenemez. Aynı süreçte bir İngiliz Albayı da Yunan Donanması'na hizmet veriyordu. Fransa'nın eski Dışişleri Bakanı Gabriel Anvet, "Girit ne Türklerindir ne de Yunanlılarıdır, Akdeniz'de hâkim olan en kuvvetli donanmanındır" diyordu.⁷⁷ Fransa millet meclisinde konuşan başkanı da şöyle diyordu: "Zafer, Balkanlıların Türk arazisi üzerinde temlik etmelerine hak kazandırmıştır"⁷⁸ Bununla birlikte Pierre Loti ve Claude Farrère gibi tanınmış bazı Fransız aydınları ise devletlerinden farklı düşünmekte ve Osmanlı'nın lehine bazı müdafaalarda bulunmuşlardı. Hatta bu ikili için, "Türkleri müdafaa edecek yalnız bu ikisi kaldı" diye Fransız basınında yazılar çıkıyordu.⁷⁹

Bir Alman "kuvvet hakka galebe eder" derken Fransa meclis başkanı da "kuvvet hakkı doğurdu" demişti.⁸⁰ Balkan Savaşı sırasında Fransa'nın takip ettiği politika İngiltere'yi tamamlar niteliktedir. Nitekim Edirne'nin geri alınması sırasında İngiltere'nin endişelerini paylaşmıştır. İstanbul'daki Fransız elçisi ordunun Edirne harekâtına karşı olduklarını Bâb-ı Âli'ye sözlü bir nota olarak vermişlerdi. Hatta Fransız gazeteleri Osmanlı Devleti aleyhine tavr almışlardı.⁸¹ Burada en garip olan şey, Fransa'nın Türkiye ile ilgili görüş ve niyetlerinin belli olduğu ve Balkan Savaşı sonrasında Türkiye, Alman politikasına mütemayil olduğu halde Fransızlara kültürel alanda oldukça geniş haklar tanıyan bir anlaşma yapmış olmasıdır. 18 Aralık 1913'de yapılan anlaşmayla Türkiye'deki 500'den fazla Fransız Okulu resmen tanınmıştı. Bu anlaşma adeta bir kapitülasyon gibiydi.⁸²

⁷⁵ **Sabah**, 2 Temmuz 1913, no:8547.

⁷⁶ **BOA. BEO**, Dosya no:4147, Gömlek no:310986, Lef:1. (22 Şubat 1913 tarihli Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı). Mim Kemal Öke, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Ordusu'nun tanzimi için kredi imkânlarını Ahmet Muhtar'ın yerine (Doğrusu Kamil Paşa olacak) sadarete getirilen Kamil Paşa (Doğrusu Mahmut Şevket Paşa olacak) hükümetinden esirgedi. Bâb-ı Âli baskınından sonra Batı tarafından Türkiye'nin kaybettiklerini kazanmak için yeniden savaşa girmesi istenmiyordu. Çünkü Balkanlardaki çatışmanın bir Alman-Rus Savaşı'na, onun da genel bir savaşa dönüşmesinden korkuluyordu. Bu bahane edilerek yardım yapılmıyordu. Maddi imkânsızlıklar içinde kıvranan Mahmut Şevket Paşa, son çare olarak Musevi ve Siyonistlere sığınmak zorunda kalmıştı. Filistin'de bazı ayrıcalıklar karşılığında Siyonistlerin hükümete yardımcı olacağını sanıyordu. Bkz. Mim Kemal Öke, **a.g.e.**, s.178.

⁷⁷ Celal Nuri, **Tarih-i İstikbal**, 2, s.134.

⁷⁸ Nivet, **a.g.e.**, s.6.

⁷⁹ Piere Loti, **Can Çekişen Türkiye 1914**, (Çev. Fikret Şahoğlu), Tercüman Gazetesi yay., İstanbul t.y., s.64.

⁸⁰ Nivet, **a.g.e.**, s.6.

⁸¹ Cemal Paşa, **Hatıralar**, s.61.

⁸² Şamil Mutlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, İ.Ü. SBE., Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999, s.144-146.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

*Metin İLHAN***Sonuç**

Fransa ile Osmanlı Devleti'nin dostluğunun ilk başlangıcı Kanuni Sultan Süleyman döneminde verilen kapitülasyonlara dayanmaktadır. Bu dostluğun iyi bir şekilde devam ettiği dönemlerde Fransa'da önemli bir değişim yaşanmış ve ülke adeta Katolik mezhebinin kontrolüne girmişti. Bununla birlikte Papalığın Fransa'dan beklentileri artmış ve Katolik mezhebinin Osmanlı coğrafyasında yayılmasında büyük ölçüde bu ülkeden faydalanılmıştır. Fransa'nın Katolik mezhebinin Osmanlı'da yayılmasında öncülük rolü üstlenmesi zamanla kendisini hastane ve okul yapımı şeklinde sürdürmüştür. Bu yaklaşım iki ülke ilişkilerinde başka ülkelerle çok az yaşanan bir sistemi ortaya çıkarmıştı. Böylece Fransa'nın Osmanlı üzerindeki etkisi, sürekli artan bir ivmeyle yoluna devam etmişti. Siyaseten gerilen ilişkiler bile oluşturulan bu kültürel bağ sayesinde kısa sürede onarılabilmişti.

Fransa'nın uzun yıllar sürdürmüş olduğu bu çalışma metodu kendisini Osmanlı'nın son dönemindeki siyasi olaylarda da hissettirmişti. Özellikle Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile birlikte, bunun öncesinde de Osmanlı üzerindeki etkin Fransız siyasetinin izlerini görmek mümkündür. Siyasi anlamda her türlü yaklaşımın görüldüğü Osmanlı-Fransız ilişkileri bu yönüyle kayda değer ve geleceğe ışık tutacak ölçüde önemli olmuştur.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları ve Gazeteler

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

ATASE. BLH, Klasör:170, Dosya:49, Fihrist:04-21. (2 Aralık 1912 tarihli Berlin Sefareti Ateşemiliterliği tarafından Başkomutanlığa gönderilen yazı)

ATASE. BLH, Klasör:170, Dosya:49, Fihrist:14-01, 14-02. (2 Ocak 1913 tarihli Paris Ateşemiliterliği Vekâleti'ne tahrirat)

BOA. A.MKT. MHM, Dosya no:745, Gömlek no:36. (2 Nisan 1912 tarihli Asım Bey'in Sadaretpe-nahi'ye gönderdiği telgraf)

BOA. BEO, Dosya no:4056, Gömlek no:304155. (27 Haziran 1912)

BOA. BEO, Dosya no:4147, Gömlek no:310986, Lef:1. (22 Şubat 1913 tarihli Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı).

BOA. HSD. AFT, Dosya no:5, Gömlek no:70.

TİTE Arşivi, no:K140G46B46-1a001.

Sabah, 2 Temmuz 1913, no:8547.

Tanin, 15 Şubat 1944, Tefrika:165.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Açık, Eşref Hilmi, Geçmişten Günümüze Türkiye-Fransa İlişkileri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

Ahmet Refik, "Türkiye'de Katolik Propagandası", Türk Tarih Encümeni Mecmuası, 1 Eylül 1340, sene:14, sayı:82.

Aksun, Ziya Nur, Osmanlı Tarihi, C.6, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.

Anderson, Mattheww Smith, Doğu Sorunu 1774–1923, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

- Andonyan, Aram, Balkan Harbi Tarihi, Sander Yayınları, İstanbul 1975.
- Armaoğlu, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997
- Bağçeci, Yahya, “Osmanlı Belgelerine Göre Berlin Antlaşması’ndan I. Dünya Savaşı’na Kadar Fransa’nın Ermeni Politikası”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 5, 4 Fall 2010.
- Bainville, Jacques, Fransa Tarihi I, Çeviren: Hüseyin Cahit Yalçın, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938.
- Bainville, Jacques, Fransa Tarihi II, Çeviren: Hüseyin Cahit Yalçın, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938.
- Beydilli, Kemal, II. Mahmut Devri’nde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisesi’nin Tanınması (1830), Harvard Üniversitesi 1995.
- Bonyar, Waylet, Jackh, Ernst, İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu, çev. Vedat Atila, İstanbul 2004.
- Cavit Bey, “Meşrutiyet Devri Hatıraları”, Tanin, 15 Şubat 1944, Tefrika:165.
- Celal Nuri, Tarih-i İstikbal, Mesail-i Siyasiye 2, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul Hicri 1331.
- Cemal Paşa, Hatıralar, (Haz. Alpay Kabacalı), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008.
- Childs, Timothy W. Trablusgarp Savaşı ve Türk - İtalyan Diplomatik ilişkileri (1911-1912), (Çev. Deniz Berktaş), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008.
- Diriyol, Edward, Şark Meselesi, Bidayeti Zuhurundan Zamanımıza Kadar, İstanbul 1328.
- Fevzi, Garbi Rumeli’nin Suret-i Ziyai ve Balkan Harbinde Garp Cephesi, İstanbul, Yıldız Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, ty.
- Galanti, Avram, “Türkiye’de İlk Katolik Kapusin Manastırları”, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, 1 Mart 1340, sene:14, sayı:79.
- Gökyer, Umran , XIX. Yüzyılda Avrupa Devletlerinin Balkan Politikaları, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2011.

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

- İbrahim Hilmi, Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk I, yy., 1329.
- Karabekir, Kazım, Günlükler (1906-1948),C.I, YKY, İstanbul 2009.
- Karacakaya, Recep, “Belgelerle Türk-Fransız-Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış (1878-1914)”, TheJournal Of Ottoman Studies XXIV, 2004.
- Kavas, Ahmet, İki Din Arasında Fransa, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.
- Kocabaş, Süleyman, Son Haçlı Seferi Balkan Harbi, Vatan Yayınları, İstanbul 2000.
- Kocabaş, Süleyman, Paris’in Doğu Yolunda Yaptıkları Tarihte Türkler ve Fransızlar, Vatan Yayınları, İstanbul 1990.
- Kurat, A. Nimet, Türkiye ve Rusya, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1971.
- Kurtcephe, İsrail, Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916), TTK, Ankara 1995.
- Langlois, Georges, 20. Yüzyıl Tarihi, (Türkçesi: Ömer Turan), Nehir Yayınları, İstanbul, 2000.
- Loti, Pierre, Can Çekişen Türkiye 1914, (Çev. Fikret Şahoğlu), Tercüman Gazetesi yay., İstanbul t.y.
- Marmara, Rinaldo, “Kırım Savaş Sonrası Türk-Fransız İlişkilerinin Türkiye’deki Katolik Dini Kurumların Açılmasına Etkisi”, Kanuni’den Günümüze Türk Fransız Münasebetleri-Uluslararası Kolokyum, (Editör: Mehmet İpşirli vd.), Mostar Yayın, İstanbul 2012.
- Mısıroğlu, Kadir, Yunan Mezalimi, Sebil Yayınevi, İstanbul 1968.
- Mutlu, Şamil, Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar, İ.Ü. SBE., Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999.
- Nivet, Henri, Balkan Ehl-i Salip Seferinde Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felaketi, Şems Matbaası, İstanbul 1331/1329.
- Okday, İsmail Hakkı, Yanya’dan Ankara’ya, Sebil Yayınevi, İstanbul 1975.
- Öke, Mim Kemal, Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar, Çağ Yayınları, İstanbul 1991.
- Poincaré, Raymond, Les Balkans En Feu 1912, C.II, Librairie Plon, Paris 1926.
- Price, Roger, Fransa’nın Kısa Tarihi, (Çeviren: Özkan Akpınar), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi,

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE FRANSIZ SİYASETİ

Metin İLHAN

İstanbul 2008.

Rohde, Hans, Asya İçin Mücadele Şark Meselesi, (Çev. Nihat), Askeri Matbaa, İstanbul 1932.

S. Sazonov'un Anıları, (Çev. Betil Önuçak) Derin Yayınları, İstanbul 2002.

Şahin, Recep, Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları, Ötüken Yayınları, İstanbul 1988.

Şeyhülislam Cemalettin Efendinin Hatırat-ı Siyasiyesi, Dersaadet 1336.

Şıvgın, Hale, "İttihat Terakki Politikalarının Balkan İttifakını Hızlandırmadaki Rolü", Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 6, Sayı:11, Kış 2012.

Thobie, Jacques, "Osmanlı İflasından (1875) I. Dünya Savaşı (1914) Dönemi Arası Osmanlı-Fransız İlişkilerinin Çelişkisi", Kanuni'den Günümüze Türk Fransız Münasebetleri-Uluslararası Kolokyum, (Editör: Mehmet İpşirli vd.), Mostar Yayın, İstanbul 2012.

Tunca, Murat, 1912-1913 Balkan Harbinde Türk - Bulgar Harbi, C.III, Askeri Basımevi, İstanbul 1945.

Turan, Ömer, "II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşları Döneminde Osmanlı Diplomasisi", Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, TTK Ankara, 15-17 Ekim 1997.

TÜSİAD Tarih (1839-1939), Aralık 2006, "Silahlı Barış (1905-1914)", (Yayın No: TÜSİAD-T/2006/12-425).

Velay, Şarl, Bahri Sefid Meselesi ve Asya-yı Osmanî'yi Tehdit Eden Tehlikeler, (Mütercim: Fuad Münir), İstanbul 1331.

William, M. Sloane, Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar, Nesnel Yayınları, İstanbul 2008.

Yılmaz, Durmuş, Fransa'nın Türkiye Ermenilerini Katolikleştirme Siyaseti, Selçuk Üniversitesi Vakfı Yayınları, Konya 2001.

Yılmaz, Durmuş, Osmanlı'nın Son Yüzyılı Cumhuriyete Giden Yol, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2001.

Zeyrek, Suat, Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012